

Народна банка на Република Северна Македонија

Финансиската писменост како предуслов за поголема финансиска инклузија и инклузивен развој: осврт на состојбите и предизвиците во македонската економија

септември 2019 година

Анета Крстевска*

Кристина Павлеска**

* Главен економист, НБРСМ. ** Помошник на гувернерот за финансиска едукација, НБРСМ.

Ставовите презентирани во овој труд се лични ставови на авторите и не мора да соодветствуваат со ставовите на Народната банка. Авторите изразуваат благодарност до Милица Арнаудова Стојановска, советник на гувернерот во Народната банка, за корисните коментари, како и до Оливера Пановска, раководител на Отсекот за финансиска едукација во Народната банка.

Вовед

Финансиската едукација е релативно нова активност во доменот на финансискиот систем, којашто добива на значење главно во последнава деценија. Тоа главно се поврзува со некои од видливите последици од последната глобална финансиска криза. Имено, преткризниот кредитен „бум“ ширум светот доведе до презадолженост на населението и фирмите во многу земји во светот, што се одрази врз динамиката на посткризното заздравување и состојбите во банкарските системи, што, пак, наметна потреба за поголема свест кај економските агенти за последиците од презадолженост во иднина. Покрај тоа, во услови на флукуации на некои светски валути, должниците врз основа на кредити во странска валута беа изложени на валутен ризик, што наметна потреба за подобро согледување на финансиските ризици воопшто од страна на кредитобарателите. Истовремено, општиот тренд на стареење на населението во глобални рамки наметнува потреба од поголема информираност на населението за придобивките од пензиските системи. Од друга страна, брзиот развој на финансискиот систем и финансиските иновации се дополнителен фактор што наметнува навремена информираност на економските субјекти за сите новитети на финансиските пазари, опциите што ги нудат, но и начините за заштита од евентуалните ризици.

Предностите од финансиската едукација се двострани. Од една страна, финансиски едуцираното население подобро го разбира финансискиот систем, стекнува способност да носи издржани финансиски одлуки и воедно подобро да се заштитува од финансиските ризици. Од друга страна, постојат низа предности и за финансиските регулатори. Гледано од аспект на централните банки, финансиски едуцираното население има подобро разбирање за монетарната политика и начинот на функционирање на финансиските пазари, што следствено придонесува за полесен пренос на монетарните сигнали до економските агенти. Финансиски едуцираните клиенти подобро ги користат предностите на постојните финансиски производи, што во крајна линија придонесува кон одржлив економски раст.

Финансиската едукација треба да се одрази преку забрзување на финансиската инклузија (вклученост), односно поголема вклученост на населението во доменот на користење разновидни финансиски услуги, што од своја страна го поддржува развојот на финансискиот сектор и економијата во целина. Брзиот развој на финансискиот систем создава можности за поголема вклученост на населението, со оглед на разновидната понуда на финансиски производи и услуги. Сепак, пристапот до финансиските услуги треба да биде овозможен и преку поголема информираност за производите, конкурентни цени, транспарентно работење на приватниот финансиски сектор и соодветна заштита на правата на потрошувачите во финансискиот сектор.

Општо земено, во услови кога финансиите продираат во сите сфери на работење и општествено делување, постои потреба од широка дисперзираност на финансиската писменост меѓу населението. Притоа, најчесто се поаѓа од младата популација, како популација којашто е во процес на образование. Ваквиот пристап се поткрепува и со тоа што финансиски образована младина во иднина ќе значи финансиски образована

возрасна популација. Сепак, соодветно внимание е потребно и за возрастното население, вклучително населението без соодветно стручно образование од финансиската област или посебни социјално ризични групи. Регулаторните институции, особено централните банки, најчесто имаат водечка улога во процесот на промоција на финансиската едукација кај населението, како своевидно јавно добро, што во иднина би требало да доведе до повисоко ниво на финансиска писменост и инклузија.

Имајќи ги предвид наведените околности, финансиската едукација прерасна во глобален тренд во последниве години. Централните банки широм светот, вклучително и Народната банка на Република Северна Македонија (НБРСМ), се обидуваат да го следат овој тренд. Активностите се главно насочени кон финансиска едукација на деца од основното и средното образование, а во последните години се преземени и проекти за возрастните. Во периодот 2013-2018 години, во Народната банка се остварени средби со околу 9.000 ученици од основните и средните училишта и студенти, при што за студентите се одржуваат специјализирани предавања на конкретни економски теми. Од 2018 година, покрај финансиската едукација, и финансиската инклузија стана дел од активностите на НБРСМ.

Овој материјал содржи анализа на показателите за финансиска писменост и инклузија на населението во Република Северна Македонија, како и осврт на нивното значење за инклузивен развој на земјата. Засега, финансиската инклузија во нашата земја е релативно висока, иако постојат области каде што е потребно подобрување, што создава потреба за соодветно осмислување на финансиската едукација. Врз основа на наодите, на крај се дадени одредени насоки за идните активности во овој домен.

Значењето на финансиската едукација и инклузија

Финансиската едукација е во тесна врска со финансиската инклузија, односно вклученоста на населението во користењето на финансиските услуги. Општо земено, населението со понизок степен на финансиска вклученост не е во можност да ги користи предностите од финансиските услуги, што може да влијае врз неговата економска состојба, што се смета за некој вид нееднаквост во однос на можностите и следствено, доходна нееднаквост. Причините за ниска финансиска вклученост можат да бидат на страната на понудата или на страната на побарувачката на финансиски услуги. Од страна на понудата, финансиските институции и регулаторните институции треба да водат сметка за физичкиот пристап на населението до нивните услуги, како и за нивните карактеристики, коишто во основа треба да бидат во согласност со потребите на клиентите. Од страна на побарувачката, ниската финансиска вклученост може да се должи на недоволна финансиска едукација, односно запознаеност со финансиските услуги, недоверба или индивидуални особини на клиентите.

Извештајот за транзиција на ЕБРД (2016-17) покажува дека постои висока позитивна врска помеѓу степенот на финансиска инклузија и економскиот развој во транзициските економии. Имено, поголемата финансиска вклученост обезбедува рационално користење на финансиските средства во економијата, поголема финансиска поддршка на

економијата од банките и оттука, поголем економски раст. Следствено, активностите за подобрување на финансиската инклузија се во прилог на економскиот раст. Според истата анализа, во земјите во развој факторите коишто влијаат врз нивото на финансиска инклузија се: доходот, образованието и возраста. Вообичаено, населението со понизок доход и со пониско образование има пониска застапеност во користењето банкарски услуги. Најмладото, а за некои услуги и највозрасното население, имаат пониска застапеност во однос на користењето на финансиските услуги. Иако не секаде подеднакво, пониска финансиска инклузија бележат жените во однос на мажите.

Според извештајот на Светската банка за финансиска инклузија (Финдекс 2017), финансиските услуги им помагаат на луѓето да ги зголемат своите заштеди, како и трошењето за сопствените потреби и воедно, повеќе да инвестираат во своите бизниси. За државните институции, пренасочувањето на социјалните и другите трансфери од готовина кон сметки во банка или дигитални плаќања може да ги намали административните трошоци и да ја подобри ефикасноста и распределбата. Извештајот дава посебен осврт на придонесот на дигиталните технологии за финансиската инклузија, при што наведено е дека за да се искористат сите придобивки од дигиталните финансиски услуги потребна е добро развиена платна инфраструктура, соодветна регулатива и заштита на потрошувачите. Факт е дека некои одлики на дигиталните финансиски услуги можат да надминат некои од слабостите на класичните банкарски услуги, особено во однос на пристапот, сепак тие главно се условени од пристап до интернет и/или мобилен телефон, а нивното користење е сè уште помало кај најранливите категории од населението. Во секој случај, институциите коишто нудат дигитални финансиски услуги треба да водат сметка за потребите на клиентите и посебно за одделни сегменти од населението коишто се одликуваат со пониско ниво на финансиска писменост.

Заштитата на потрошувачите претставува значаен аспект што треба да ја поддржи финансиската инклузија. Во современи услови, регулаторите водат грижа за соодветна регулатива во доменот на заштитата на правата на потрошувачите, а приватниот финансиски сектор треба да обезбедува транспарентно работење и одговорен однос кон клиентите. За таа цел, работна група на Г20 и ОЕЦД во 2014 година објави основни принципи за заштита на потрошувачите во финансискиот сектор, коишто всушност ги обединуваат најдобрите светски практики од оваа област.

Анализа на финансиската писменост во Северна Македонија

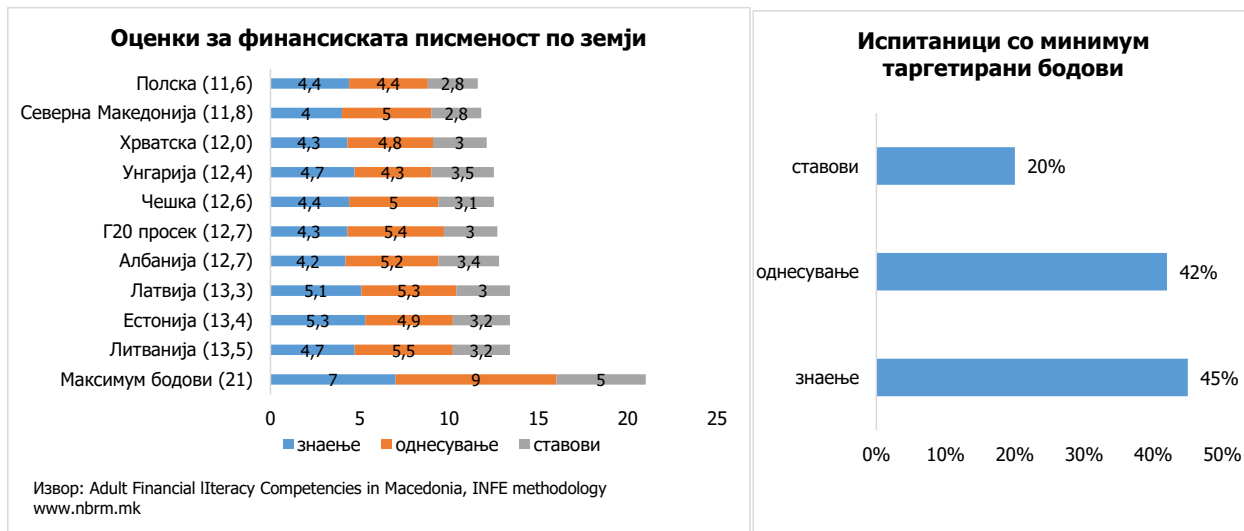
Во практиката, финансиската писменост најчесто се оценува врз основа на анкетни истражувања. Анкетно истражување за финансиската писменост на возрасната популација во Северна Македонија беше спроведено на почетокот на 2018 година, според стандардната методологија на ИНФЕ (ОЕЦД).¹ Во продолжение се дадени основните наоди од оваа анкета.

Стандардната методологија на ИНФЕ ја оценува финансиската писменост според агрегатен индекс којшто вклучува три компоненти: финансиско знаење, финансиско

¹ Со поддршка на ЕФСЕ.

однесување и ставови. Агрегатниот индекс за нашата земја изнесува 11,8 и е споредлив со земјите од регионот и Југоисточна Европа, а резултатот не заостанува значително и во однос на просекот на земјите од ОЕЦД. Воедно, голем дел од земјите прикажани на графиконот 1 очигледно заостануваат зад максималното ниво на индексот (21), што упатува на простор за подобрување во оваа област во светски рамки.

Графикон 1

Од аспект на компонентите на агрегатниот индекс, во Северна Македонија во доменот на финансиското знаење и финансиското однесување се согледани солидни резултати, согласно со учеството на испитаниците со минималните таргетираните (целни) бодови (минимален задоволителен праг). Така, 45% од испитаниците покажале солидни познавања на основните финансиски концепти, што придонесува за издржани финансиски одлуки. Исто така, 42% од испитаниците имаат позитивно финансиско однесување, меѓу другото изразено преку редовност во плаќањето на сметките во домаќинството. Од друга страна, кај финансиските ставови се забележува пониско остварување, односно само 20% од испитаниците бележат ставови коишто се позитивни во контекст на финансиската писменост, што главно ја покажува фокусираноста кај поголем дел од населението на краткорочните финансиски потреби, а не кон долгорочно штедење. Иако ваквите ставови можат да бидат одраз на економско-социјалната положба на населението и животниот стандард, сепак овој аспект отвора простор за надградба на нивото на финансиска едукација во овој домен.

Осврт кон одделните компоненти од агрегатниот индекс на Анкетата за мерење на финансиската писменост на населението

Компонента 1 – Финансиско знаење. Лице со соодветно финансиско знаење е всушност финансиски писмено лице коешто има основно познавање за клучните финансиски концепти и можност да примени вештини при правење пресметки во дадени финансиски ситуации. Оваа

компонента вклучува 8 прашања за тестирање на нивото на финансиско знаење. Прашањата опфаќаат низа финансиски теми и се разликуваат во тежината, иако ниту едно од нив не е претерано сложено и ниту едно од нив не бара стручно знаење.

Табела бр. 1 – Точни одговори изразени во % на прашањата за финансиско знаење

П1	П2	П3	П4	П3иП4	П5	П6	П7
Вредност на парите во времето	Каматна стапка на заем	Проста камата на депозит	Сложена камата на повеќе од 5 години	Комбинирана едноставна и сложена камата	Ризик и поврат	Инфлација	Диверзификација
50%	79%	43%	31%	14%	74%	76%	61%

Од табелата може да се согледа дека македонските испитаници имале солидни познавања за основниот концепт на камата, дефинирање на инфлацијата, врската помеѓу ризикот и повратот, концептот на диверзификација на ризикот при инвестирањето, како и вредноста на парите низ времето во зависност од инфлацијата. Од друга страна, послаби се познавањата за пресметката на проста камата на депозитите и за сложена камата, како и правилен одговор на двете прашања комбинирано. Од вкупниот број испитаници, 45% одговориле со точни одговори на 5 до 7 прашања во оваа компонента.

Самопроценката за нивото на финансиско знаење покажува дека само 20% од испитаниците самите сметаат дека имаат високо ниво на финансиско знаење, иако согласно со дадената методологија дури 45% од нив имаат релативно високо финансиско знаење. Од друга страна, 50% од испитаниците сметале дека имаат ниско финансиско знаење, а преостанатите 30% се оцениле со средно ниво на знаење, што упатува на потреба од натамошен развој на финансиската едукација.

Компонента 2 – Финансиско однесување. Како се однесуваат луѓето кога одбираат финансиски производи е важен аспект за проценка на нивото на финансиска писменост. Анкетата покажа дека 52% од возрастното население разгледува повеќе опции од различни компании, со цел да донесе издржана одлука при изборот на финансиски производи. Во нашата земја, 42% од испитаниците постигнале резултат од 6 или повеќе, односно покажале позитивно финансиско однесување во одговорите.

Компонента 3 – Финансиски ставови. Дефиницијата за финансиска писменост на ОЕЦД (ИНФЕ) посочува дека дури и ако поединецот има доволно финансиско знаење и способност да дејствува на одреден начин, неговите ставови ќе влијаат врз неговата одлука и однесување. Ставовите и склоностите се сметаат за важен елемент на финансиската писменост. На пример, ако луѓето имаат прилично негативен став кон штедењето, може да се очекува дека тие ќе бидат помалку склони за такво однесување или за таква одлука. Ако претпочитаат делување на краток рок наспроти долгорочно финансиско обезбедување, веројатно е дека нема да чуваат заштеди за итни случаи или нема да имаат долгорочни финансиски планови. Анализата на финансиските ставови покажува дека само 25% од населението смета дека е позадоволно да се штеди долгорочно, наместо да ги троши парите веднаш. 57% од испитаниците се фокусираат на намирување на краткорочните финансиски потреби наместо кон долгорочните финансиски цели. Сè на сè, во нашата земја, 20% или една петтина од испитаниците имаат финансиски издржани ставови кон трошењето и долгорочни склоности.

Анкетата за финансиска писменост од 2018 година открива дополнителни аспекти поврзани со свесноста на населението за одделните финансиски производи и нивната фактичка употреба во практика. Така, согласно со Анкетата, возрасната популација има солидно ниво на свесност во однос на класичните банкарски производи, додека свесноста во однос на некои производи од областа на осигурувањето и хартиите од вредност, како и пософистицирани начини на плаќања се помали. Во однос на фактичката употреба, населението покажува најголема употреба на трансакциски сметки кај банките, по што следат платежните картички и штедните депозити кај банките, но со многу помала застапеност (и покрај високата свесност и кај овие производи). Во однос на плаќањата со мобилен телефон, иако свесноста е солидна, сепак употребата е значително помала. Ваквите сознанија упатуваат на потреба од подобра информираност на населението во однос на предностите, но и ризиците од поновите финансиски производи на пазарот.

Графикон 2

Анкета на Австриската централна банка

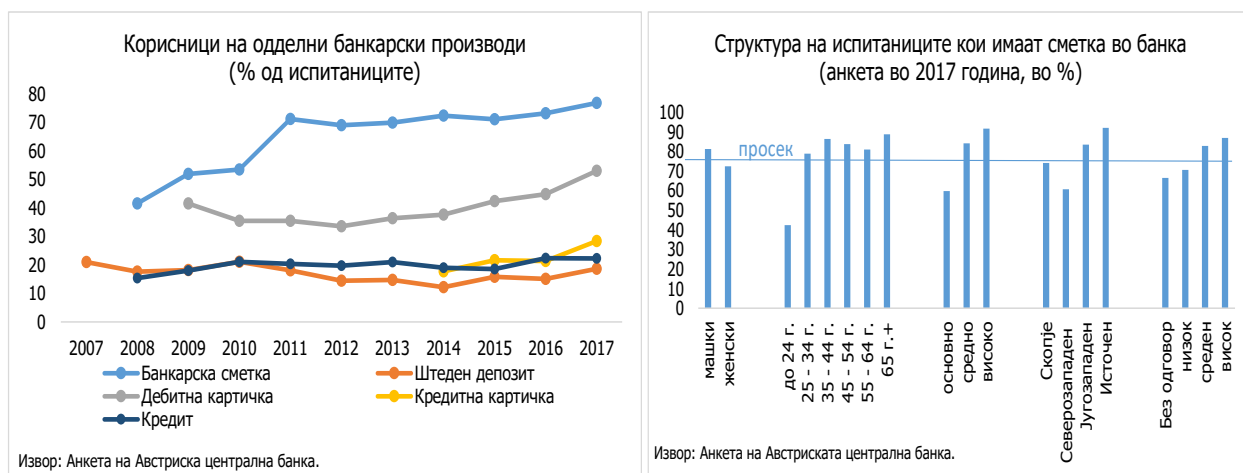
Дополнителен извор на податоци за финансиската писменост во земјите од регионот е Анкетата за еврото на Австриската централна банка², којашто во еден дел се осврнува и на аспектите на финансиската писменост. Испитаниците од нашата земја, согласно со одговорите на оваа анкета, во просек, во периодот 2011-2017 година, покажале солидна

² OeNB Euro Survey. <https://www.oenb.at/en/Monetary-Policy/Surveys/OeNB-Euro-Survey.html>

писменост во однос на каматните стапки и девизниот курс (61,5% и 55% од испитаниците одговориле точно на прашањата од овие области, соодветно), нешто помалку во однос на инфлацијата (44%), а најмалку познавања покажале во однос на финансиските ризици (30,7%). Притоа, само 8,25% од испитаниците одговориле точно на прашањата од сите четири области, со што нашата земја заостанува зад Чешка, Унгарија, Бугарија, Хрватска, Полска и Србија, каде што овој процент се движи од 28% (во Чешка) до 12% (во Србија). Од друга страна, нашата земја е на исто ниво со Босна и Херцеговина, а бележи подобра финансиска писменост во однос на Романија и Албанија (каде што овој показател е околу 5%).

Во продолжение се осврнуваме на одделни аспекти од оваа анкета за Северна Македонија, согласно со одговорите во периодот 2007-2017 година (различен период кај одделни показатели). Следствено, оваа анкета нуди можност за динамичка анализа на однесувањето на населението во нашата земја кон финансиските производи во релативно подолг период, а воедно овозможува и анализа на одделни структурни карактеристики на испитаниците (вклучително и регионална структура). Во однос на одделните финансиски производи, се бележи нагорен тренд во однос на поседувањето сметка во банка, од 42% во 2008 година на 77% во 2017 година. Во однос на поседувањето сметка според полот, постои релативно мала разлика (81% кај мажите и 72% кај жените). Според возраста, околу 80% од сите возрасни групи имаат сметка во банка, единствено кај најмладите до 24 години овој показател е помал и изнесува 42%. Според образованието, се издвојува населението со ниско образование, од кое околу 60% има сметка во банка, а гледано според доходот, 70% од населението со низок доход има сметка во банка. Од аспект на одделни региони, понизок показател за држење сметка во банка има во Северозападниот Регион (60%), додека сите други региони се околу или над просекот.

Графикон 3

Показателите за поседување штедна сметка се значително пониски, при што во анализираниот период се движат во интервал од 12% до 21%. Пред кризата била забележана повисока застапеност на штедните сметки кај 21% од испитаниците, а во периодот на кризата штедењето во банка се намалува до 12% од испитаниците во 2014 година. Во продолжение, држењето штедни депозити постепено забрзува достигнувајќи

близу 19% од испитаниците во 2017 година, што е сепак под преткризното ниво. Гледано од аспект на структурните карактеристики на држателите, пониска застапеност на штедни сметки во банките има кај населението со ниско образование, кај најмладите испитаници, кај жените, кај населението со низок доход и во Северозападниот Регион од земјата.

Поседувањето дебитни картички е релативно широко распространето меѓу нашето население, при што од околу 42% во 2009 година, во периодот на кризата се свело на 33% во 2012 година, а потоа повторно забрзало, достигнувајќи 53% во 2017 година. Држењето кредитни картички е на пониско ниво, што веројатно е условено од кредитната способност на населението. Сепак, од нивото од околу 18% во 2014 година, овој показател постојано расте и изнесува 28% во 2017 година. И кај дебитните и кредитните картички, помала застапеност се забележува кај жените, населението со пониско образование и со помал доход. За картичките е карактеристична помала застапеност кај најмладите, но и кај најстарите возрасни групи. Воедно, од аспект на регионите, најниска застапеност на дебитните картички има во Северозападниот Регион, додека кредитните картички се помалку застапени во Југозападниот и Северозападниот Регион.

Користењето кредит од банка е умерено, со тенденција на пораст од 15% од испитаниците во 2008 година до 22% во 2017 година, со мали варијации во периодот на глобалната криза. Користењето кредит, а следствено и кредитната способност, е пониска кај населението со ниско образование и низок доход, малку пониско кај жените во однос на мажите, а регионално е најниско кај населението од Северозападниот Регион (8%, пониско за околу трипати од другите региони). Од друга страна, ова се совпаѓа со фактот што најголем број испитаници од овој регион (19% во просек во периодот 2009-2013 година) потврдиле дека примаат редовно или повремено финансиски приливи од странство, со оглед на големиот број работници во странство од овој регион. Поврзано со кредитната способност, како и потребите за финансирање, користењето на кредити е најниско кај најмладата и најстарата возрасна група. Најзастапени се станбените и потрошувачките кредити, а по нив и кредитите за други намени.

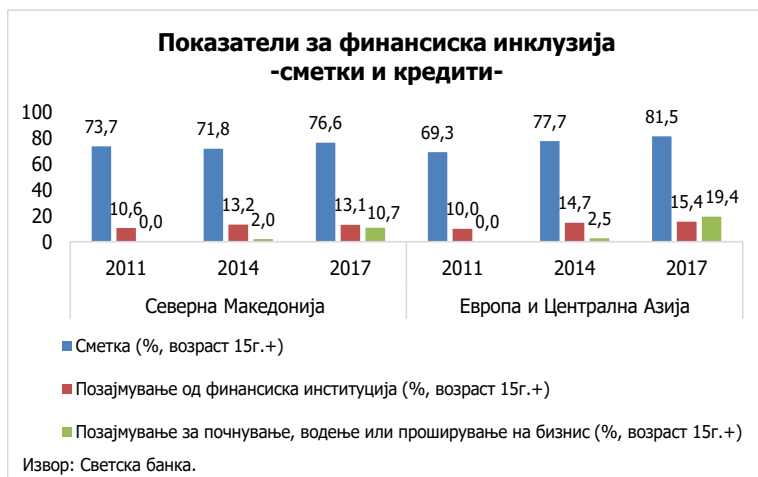
Во однос на инвестициските склоности, нашето население главно е насочено кон инвестиции со низок ризик и низок принос (44%), по што следат тие што би прифатиле задоволителен и добар принос при одредена заштита на капиталот (групирани во две групи, 31% и 21%, соодветно). Жените се попретпазливи во однос на мажите, а воедно претпазливоста расте со возраста и е најголема кај највозрасните лица. Населението со ниско образование и со низок доход е попретпазливо во однос на своите инвестиции, а од аспект на региони попретпазливо е населението од Скопскиот и од Северозападниот Регион.

Анализа на финансиската инклузија во Северна Македонија

Основа за анализа на нивото на финансиска инклузија е базата на податоци на Светската банка за финансиска инклузија (Финдекс), којашто се заснова врз податоци од анкетни

истражувања во одделни земји што се ажурираат на три години. Во продолжение е даден осврт на дел од овие показатели за нашата земја (за 2011, 2014 и 2017 година).

Графикон 4

Општо гледано, нивото на финансиска вклученост во нашата земја, изразено преку бројот на лица со сметка во банка, е релативно високо и во 2017 година изнесувало 76,6%, што е сосема споредливо со просекот во Европа и Централна Азија (ЕЦА) од 81,5%. Од друга страна, финансиската вклученост на страна на задолжувањето е пониска, при истовремено пониско ниво и во ЕЦА. Притоа, задолжувањето од банките е релативно скромно. Сепак, при анализа на финансиската вклученост кај задолжувањата, треба да се има предвид дека кај нас, исто како и во други земји во развој, финансискиот систем е недоволно развиен, при што сè уште отсутуваат разни видови небанкарски финансиски институции, вклучително институции коишто се специјализирани за финансирање ризични проекти и ранливи категории клиенти. Во иднина, со натамошниот развој на финансискиот систем и појавата на специјализирани финансиски институции, може да се очекува пораст на финансиската вклученост во овој сегмент.

Финансиската вклученост во однос на платежните картички во Северна Македонија е поголема кај дебитните наспроти кредитните картички, што делумно ги одразува различните одлики и различните критериуми за добивање на овие картички, а воедно таков сооднос во полза на дебитните картички постои и во ЕЦА. Сепак, нивото на вклученост во однос на користењето на картичките за купување е значително помало во нашата земја наспроти ЕЦА, што се потврдува и со фактот што кај нас е големо учеството на трансакции со картички за подигнување готовина од автомати (во 2018 година 95% од вредноста на трансакциите направени преку банкомат биле за повлекување готовина), што упатува на нецелосно користење на придобивките од овој безготовински платежен инструмент и воедно, открива потреба од поголема финансиска едукација во овој домен.

Графикон 5

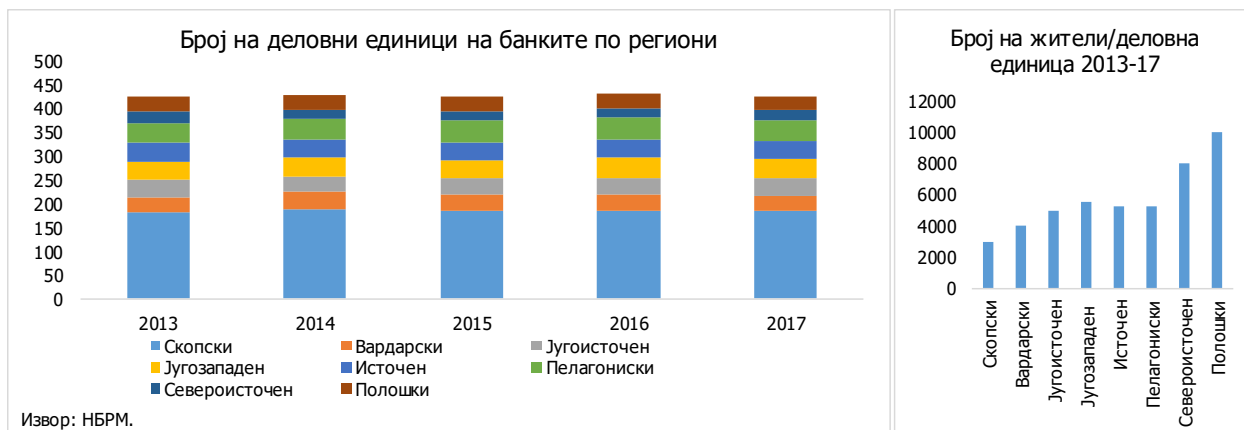

Наодите од анкетите на Финдекс откриваат релативно пониска вклученост на македонското население кога се работи за користење финансиски услуги и плаќања преку интернет. Имено, во нашата земја постои пониско ниво на трансакции за купување преку интернет, како и за интернет пристап до банкарска сметка во споредба со просекот во ЕЦА, иако забележителен е напредокот во 2017 година, во споредба со 2014 година. Ова го потврдува претходниот наод за помало користење нови и пософистицирани финансиски производи и начини на плаќања.

Пристап до банкарските услуги

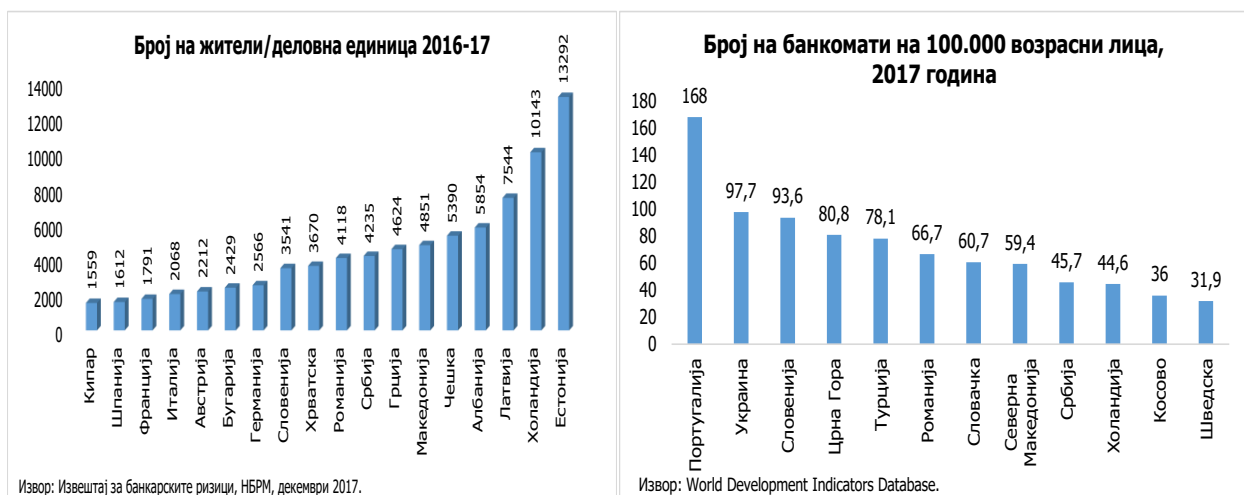
Еден од аспектите на финансиската инклузија е пристапот на финансиските услуги. Следствено, во продолжение се прикажани одредени податоци за пристапноста до банкарски услуги од страна на населението во нашата земја. Во контекст на корисниците на банкарски услуги по региони, како најзастапен вид финансиски услуги, корисно е да се види дека географската мрежа на деловни единици на банките по одделни региони во Северна Македонија е релативно стабилна, без големи промени.

Графикон 6

Сепак, ако се погледне бројот на жители по деловна единица на банките се гледа дека Полошкиот (Северозападниот) Регион, а по него и Североисточниот Регион се одликуваат со послаба покриеност на жителите со банкарски деловни единици. Иако врз овие показатели може да влијае и ефективниот број на населението³, сепак ова може да упатува на послаб пристап на населението до банкарски услуги во овие региони, што евентуално се одразува и со пониско ниво на користење на услугите (особено во северозападниот регион, според Анкетата на Австриската централна банка). Општо земено, мрежата на деловните единици на банките во нашата земја е солидна, но послабо развиена отколку повеќето земји од ЕУ. Во нашата земја, една банкарска деловна единица опслужувала 4.851 жител во 2017 година, што е повеќе во споредба со поголем број земји од ЕУ. Сепак, при ваква анализа треба да се има предвид каква е географската распределба на корисниците на електронски банкарски услуги, со што може да се подобри пристапот до банкарски услуги.

Графикон 7

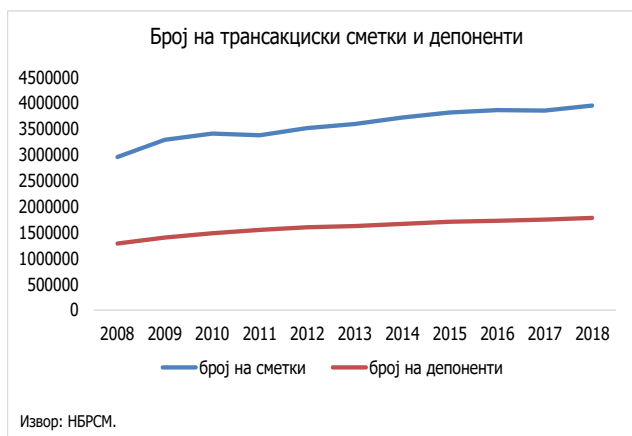

Споредбената анализа на податоците за бројот на банкомати на 100.000 возрасни лица по земји покажува дека нашата земја се наоѓа некаде на средината на оваа листа,

³ Земени се предвид податоците според последниот попис на населението од 2002 година, а овие региони се одликуваат со изразени емиграциски движења.

обезбедувајќи близу 60 банкомати на 100.000 возрасни лица, што е слично како и во Словачка и Романија. Португалија значително предводи во однос на сите прикажани земји, по што следат Украина и Словенија, додека Косово и Шведска заостануваат. Сепак, доколку се земе предвид дека во голем број случаи банкоматите се користат за подигнување готовина, може да се претпостави дека помалиот број банкомати во напредните економии (како Шведска) делумно е поврзан со ниската примена на готови пари во плаќањата.

Графикон 8

Финансиската инклузија во основа се оценува според бројот на сметки (за споредбени цели, број на сметки на 1000 жители), којшто сепак има недостатоци со оглед на тоа дека еден жител може да има повеќе сметки. Следствено, како посоодветен се смета процентот на населението коешто има сметки (Финдекс) или бројот на депоненти. Во основа, држењето сметка во банка е прв предуслов за користење кредит и многу други финансиски производи. Имајќи го

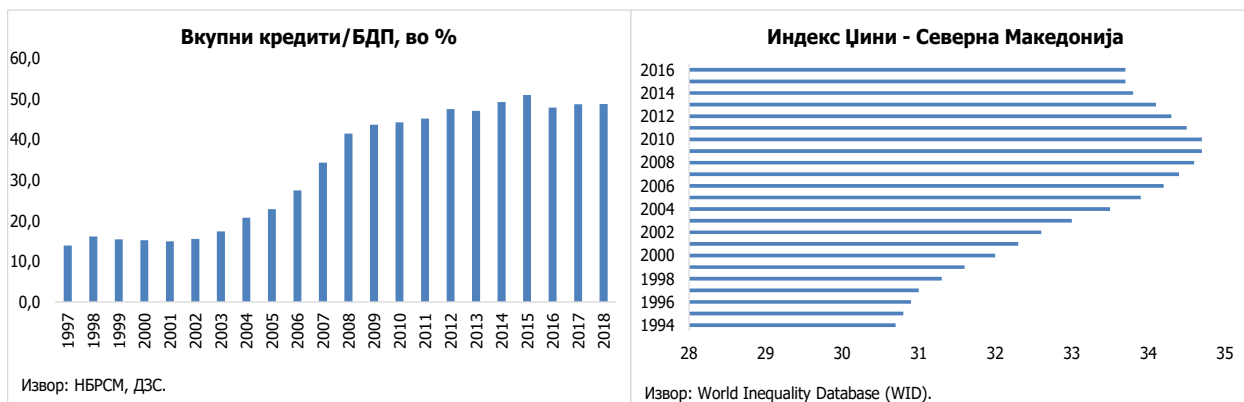
предвид бројот на сметки и депоненти, во просек, нашите граѓани имаат по две трансакциски сметки. Во нашата земја, во периодот 2008-2018 година постои тенденција на раст и кај бројот на трансакциски сметки и кај бројот на депоненти, при што растот во анализираниот период на бројот на депоненти е повисок (38%) од растот на бројот на сметки (33%), што упатува и на зајакната финансиска инклузија, односно вклученост на поголем број граѓани како депоненти.

Финансиската инклузија и длабочината на финансискиот сектор

Пристапот до финансии е важен аспект на финансиската инклузија, иако не е пресуден. Имено, инклузијата во доменот на кредитирањето, односно користењето кредит од банка претпоставува и одредена кредитна способност, додека користењето современи дигитални финансиски услуги претпоставува и интернет пристап. Следствено, значајно е да се оцени во која мерка финансиската инклузија придонесува за финансиската

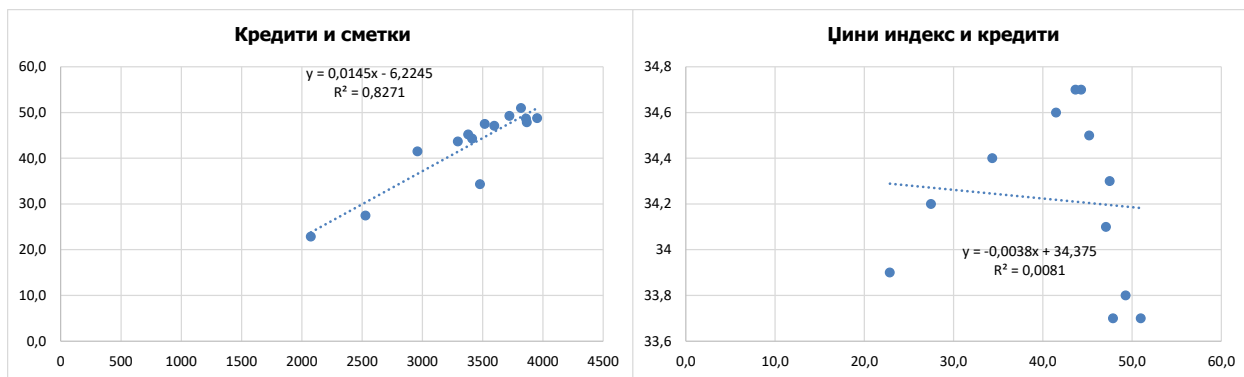
длабочина, како варијабла којашто е подиректно поврзана со развојот на економијата. Вообичаена варијабла преку која се оценува финансиската длабочина или степенот на посредување на банкарскиот систем е учеството на кредитите во БДП. Во изминатиот период во нашата земја имаме тренд на раст на овој показател (особено пред глобалната криза, во периодот 2004-2008 година), достигнувајќи близу 49% од БДП во 2018 година, што упатува на постепено продлабочување на пазарот. Тоа може да се поврзе со повеќе фактори, меѓу кои: стабилните извори на финансирање на банките со преовладување на депозитите, стабилноста на банкарскиот систем и неговата отпорност на ризици, зголемената конкуренција помеѓу банките и постепено намалување на каматните стапки, поволните движења во економијата и јакнењето на довербата на потрошувачите.

Графикон 9

Истовремено, бројот на сметки на 1000 жители, како и процентот од населението држатели на сметки бележат тренд на раст, што во основа упатува и на сè поголема финансиска инклузија. Едноставната проверка на линеарната врска помеѓу бројот на сметки на 1000 жители како показател за финансиската инклузија и учеството на кредити во БДП како показател за финансиското посредување упатува на позитивна врска, покажувајќи дека порастот на бројот на сметки соодветствува со растот на кредитирањето. Во овој контекст, може да се заклучи дека држењето сметка влијаело позитивно на кредитирањето во економијата (иако не е пресуден фактор за кредитните одлуки на банките и обемот на кредитирање).

Графикон 10

Следно значајно прашање е дали кредитирањето придонесува за општата благосостојба на населението, дали обезбедува не само економски раст, туку и инклузивен развој. За овие потреби корисно е да се согледа движењето на индексот Џини, како најшироко користена мерка за степенот на еднаквост во распределбата. Во периодот 1994-2016 година, индексот Џини за нашата земја бил релативно стабилен, со благ тренд на опаѓање од 2010 година наваму, упатувајќи на подобрена распределба на доходот во економијата. Едноставната проверка на линеарната врска помеѓу индексот Џини и учеството на кредити во БДП упатува на блага негативна врска во периодот 2005-2016, покажувајќи дека порастот на кредитирањето соодветствува со малото забавување кај нееднаквоста во последните години. Следствено, може да се заклучи дека финансиската инклузија во делот на кредитирањето влијаела позитивно на општата благосостојба во економијата, при што треба да се има предвид дека станува збор за комплексна варијабла којашто бара детална анализа со вклучување повеќе фактори. Слични анализи (Светска банка, Извештај за глобалниот финансиски развој, 2013), потврдуваат исто така постоење негативна врска помеѓу кредитирањето и коефициентот Џини во светски рамки.

Заклучни согледувања и идни насоки

Финансиската едукација е релативно нова активност во доменот на финансискиот систем, којашто добива на значење главно во последнава деценија, што главно се поврзува со некои од видливите последици од последната глобална финансиска криза. Регулаторните институции, особено централните банки, најчесто имаат водечка улога во процесот на промоција на финансиската едукација кај населението, како своевидно јавно добро, што во иднина би требало да доведе до повисоко ниво на финансиска вклученост, односно поголема вклученост на населението во доменот на користење разновидни финансиски услуги. Предностите од финансиската едукација се двострани – за населението и за централните банки. Финансиски едуцираното население подобро го разбира финансискиот систем, има способност да носи издржани финансиски одлуки и воедно, подобро да се заштитува од финансиските ризици. Гледано од аспект на централните

банки, финансиски едуцираното население има подобро разбирање за монетарната политика и начинот на функционирање на финансиските пазари, што следствено придонесува за полесен пренос на монетарните сигнали до економските агенти. Финансиски едуцираните клиенти подобро ги користат предностите на постојните финансиски производи, што во крајна линија придонесува кон одржлив и инклузивен економски раст.

Имајќи ги предвид наведените околности, финансиската едукација прерасна во глобален тренд во последниве години и централните банки широм светот, вклучително и НБРСМ, се обидуваат да го следат овој тренд. Досега, во НБРСМ се преземени низа активности главно насочени кон финансиска едукација на децата и младите од основното и средното образование, а во последните години се преземаат проекти за поголема финансиска едукација и на возрасните. Во периодот 2013-2018 години, во Народната банка се остварени средби со околу 9.000 ученици од основните и средните училишта и студенти, при што за студентите се одржуваат специјализирани предавања на конкретни економски теми. Склучени се Меморандуми за соработка со повеќе институции во земјата, релевантни за развојот на финансиската едукација и инклузија. Објавени се повеќе едукативни публикации за ученици од основното и средното образование, а во последните години и за возрасното население.

Спроведените анкети за нашата земја упатуваат на задоволително ниво на финансиска писменост на населението, како и релативно високо ниво на финансиска инклузија, мерена според учеството на лица кои поседуваат сметка во банка. Спроведената анализа покажува дека зголемената финансиска инклузија е проследена и со зголемено ниво на финансиско посредување, како значаен предуслов за одржлив и инклузивен економски раст. Сепак, подеталната анализа на расположливите податоци упатува на простор и потреба за подобрување на едукативните програми во овој домен. Така, населението во Северна Македонија покажува пониска употреба на поновите финансиски производи, што упатува на потреба од поголема информираност за можностите и ризиците во однос на овие производи. Со оглед на постојните ставови главно кон трошење и релативно ниската склоност кон штедење, потребна е соодветна едукација и во овој домен, заради подобра информираност во однос на алтернативите за штедење и воопшто, можностите за инвестирање на расположливите средства. Во овој контекст, потребно е натамошно доближување на финансиските институции до населението, не само заради запознавање со предностите од одреден финансиски инструмент, туку и со придружните ризици и можноста за заштита од нив, имајќи предвид дека, според анкетите, населението во нашата земја покажува ниски познавања во доменот на финансиските ризици.

Во однос на групите кон кои треба да биде насочена финансиската едукација, фокусот и натаму е на најмладите, при што покрај активностите на регулаторните институции, особено важен е третманот на финансиската едукација како дел од редовните образовни програми. Имајќи предвид дека сегменти поврзани со финансиската едукација се веќе присутни во основното образование во нашата земја, следната целна група треба да биде и наставниот кадар вклучен во овие наставни програми. За помасовен опфат и зголемување на финансиската писменост на населението, значајно е и вклучувањето на приватниот финансиски сектор, којшто може да има посебен фокус на лицата и фирмите

со повисоко ниво на задолженост или младите претприемачи. Постојат најразлични канали за пренесување на знаењата од областа на финансиската едукација, а во современи услови на дигитализација овие можности се значително зголемени. Посебен сегмент којшто треба да се развива е заштитата на потрошувачите, којшто бара дополнителни активности како од страна на регулаторите, така и од страна на приватниот финансиски сектор, преку поголема информираност на клиентите.

Користена литература:

1. GFK, EFSE (2018), Adult Financial Literacy Competencies in Macedonia, Results on OECD / INFE Based Methodology Study, www.nbrm.mk ;
2. EBRD (2016-2017), Transition Report, Chapter 4: Financial Inclusion;
3. OECD (2014), G20/OECD Task Force of Financial consumer protection, G20/OECD High level principles on Financial consumer protection;
4. OECD/INFE (2018), OECD/INFE Toolkit for measuring financial literacy and financial inclusion;
5. World Bank (2013), Global Financial Development Report, Benchmarking financial system around the world;
6. World Bank Group (2017), The Global Findex Database.